

Peculiarities and Main Directions of the Transformation of National Self-Awareness in Ukraine, as the Basis of the Internal Integration of the Ukrainian Nation in the Conditions of Globalization and Long-Term External Aggression

UDC: 159.923.2:303.094

DOI: <https://doi.org/10.15421/1724118>**Mofa Serhij**Ph.D., Doctoral Student, <https://orcid.org/0009-0004-2095-3471>, sergiymofa@gmail.com*Uzhhorod National University (Uzhgorod, Ukraine)*

Abstract

Topicality. In the modern world, the universal trend towards globalization is opposed by the local trend towards diversification, which finds its manifestation in nurturing one's own space of existence, asserting the priorities of cultural, ethnic, religious and other group identities. In Ukrainian realities, such two-vector development has its own characteristics, because the war acts as a significant catalyst for the activation of the role of national attributes for the life of society in this difficult period.

The purpose of the article is to determine the key transformational characteristics of national self-awareness as a mechanism for understanding and changing the social existence of the modern Ukrainian nation in the direction of its consolidation for protection against aggression.

Research results. According to the author, two main trends are currently relevant, within which the process of transformation of national self-awareness in Ukraine is taking place. On the one hand, the basic social need for the development of the individual based on his active involvement in collective forms of self-organization and life activities of the nation, which is characterized by a significant increase in the level of national self-identification and the growth of national self-awareness, is realized. This trend undoubtedly contributes to the further consolidation of the nation and increases the level of its resistance to external aggression. On the other hand, there is a tendency that manifests itself in various forms of alienation from the state institutions of the nation, not accepting their individual political and legal decisions, which go against the value and worldview systems of the individual, causing despair, apathy and reducing the consolidating potential of national self-awareness.

Conclusions. The author proves that the consolidation of the nation in the conditions of war is not an abstract scientific problem, but an undeniable condition for the survival, victory and perspective development of Ukrainian society, due to the mobilization of the nation's internal resources through the implementation of a number of concrete steps that will ensure the determination of the nation's place in the socio-historical process, formation of a promising image of the national future, consolidation of the identification parameters of the nation, mutual coordination between the main value orientations of various social groups in the middle of the nation as a basis joint activity.

Keywords: nation, national self-awareness, globalization, consolidation, transformation, consciousness, national idea, national elite

Особливості та основні напрями трансформації національної самосвідомості в Україні, як основи внутрішньої інтеграції української нації в умовах глобалізації та тривалої зовнішньої агресії

Мофа Сергій*Ужгородський національний університет (Ужгород, Україна)*

Анотація

Актуальність. В сучасному світі універсальній тенденції до глобалізації протистоїть локальна тенденція до диверсифікації, яка знаходить свій прояв у плеканні власного простору існування, обстоюванні пріоритетів культурної, етнічної, релігійної та інших групових ідентичностей. В українських реаліях така двовекторність розвитку має свої особливості, адже війна виступає значним каталізатором активізації ролі національних атрибутів для життєдіяльності суспільства в цей важкий період.

Мета статті – визначення ключових трансформаційних характеристик національної самосвідомості як механізму осмислення та змін соціального буття сучасної української нації в напрямку її консолідації для захисту від агресії.

Результати дослідження. На думку автора, наразі актуальні дві основні тенденції, в межах яких відбувається процес трансформації національної самосвідомості в Україні. З одного боку реалізується базова соціальна потреба в розвитку особистості на основі її активного залучення до колективних форм самоорганізації та життєдіяльності нації, що характеризується значним підвищенням рівня національної самоідентифікації та зростанням національної самосвідомості. Ця тенденція, безперечно, сприяє подальшій консолідації нації та підвищує рівень її протидії зовнішній агресії. З іншого боку, є тенденція, яка виявляється в різних формах відчуженості від державних інституцій нації, несприйнятті окремих їх політичних та правових рішень, що йдуть в розріз з ціннісними, світоглядними системами особистості, викликаючи розпач, апатію та знижуючи консолідуючий потенціал національної самосвідомості.

Висновки. Доведено, що консолідація нації в умовах війни – це не абстрактна наукова проблема, а беззаперечна умова для виживання, перемоги та перспективного розвитку українського суспільства, за рахунок мобілізації внутрішніх ресурсів нації через реалізацію низки конкретних кроків, що забезпечать визначення місця нації у суспільно-історичному процесі, формування перспективного образу національного майбутнього, закріплення ідентифікаційних параметрів нації, взаємоузгодження між основними ціннісними орієнтирами різних соціальних груп в середині нації як основи спільної діяльності.

Ключові слова: нація, національна самосвідомість, глобалізація, консолідація, трансформація, свідомість, національна ідея, національна еліта

Стаття надійшла / Article arrived: 26.10.2024

Схвалено до друку / Accepted: 22.12.2024

Вступ.

Зовнішня агресія сусідньої держави вже більш ніж десять років змушує українське суспільство боротися за своє існування як особливого суб'єкта культурного, цивілізаційного простору, як нації, що має свою власну незалежну, суверенну державу. Характерні для всього світу процеси, пов'язані з формуванням інформаційного суспільства та його глобалізації, у зв'язку з цим, мають свою особливість в Україні.

Безперечно, загальною тенденцією сучасного розвитку національних відносин є суперечна різнонаправленість. З однієї сторони об'єктивна логіка соціокультурних процесів призводить до зростання інтеграції між націями, але з іншої сторони відмічаються стійкі тенденції до збереження та укріплення національних джерел розвитку окремих національних організмів. Це є своєрідним проявом діалектики загального, одиничного та особливого в сучасній трансформації етнонаціональних відносин.

В умовах глобалізації частково стертимися виявляються грані між внутрішнім і зовнішнім просторами націй, а отже, і між внутрішньою та зовнішньою політикою держав. «Зустрічні потоки інноваційності й інерційності, стандартизації і культурної диференціації створюють неповторну палітру міжцивілізаційних обмінів і взаємовпливів із відповідним розширенням «простору можливостей». У відповідь на культурну уніфікацію та натиск стандарту дедалі більша кількість людей намагається обстоювати свою самобутність, демонструє прихильність до традиційних норм і цінностей» (Верменич, 2021, с. 35).

Отже, універсальній тенденції до глобалізації протистоїть локальна тенденція до диверсифікації, яка знаходить свій прояв у плеканні власного простору існування, обстоюванні пріоритетів культурної, етнічної, релігійної та інших групових ідентичностей.

Актуальність. В сучасних українських реаліях вказана двовекторність розвитку має свої особливості, адже війна, яку веде український народ, захищаючись від непровокованої агресії РФ, виступає значним каталізатором активізації ролі національних атрибутів для життєдіяльності суспільства в цей важкий період. Нація, як і будь-який організм, в момент реальної загрози, відшуковує всі можливі резерви для протистояння цій загрозі. В житті людини, в критичних умовах війни, найчастіше, на перший план виходить пошук фундаментальних основ вкоріненості в соціальні, етнічні, релігійні та інші структури, які дають можливість ідентифікувати себе з певним національним організмом, що дає можливість забезпечення базової потреби в безпеці. Адже вся історія розвитку людства підтверджує, що в критичних ситуаціях згуртованість людей перед

обличчям небезпеки є більш прийнятним варіантом для відведення загрози.

Дослідження трансформації національної самосвідомості в умовах глобалізації та викликів зовнішньої агресії – не кон'юнктурне питання. Це, на наш погляд, фундаментальна, довготривала та багатовекторна проблема, яка потребує пильної уваги та системного дослідження.

Мета статті – визначення ключових трансформаційних характеристик національної самосвідомості як механізму осмислення та змін соціального буття сучасної української нації в напрямку її консолідації для захисту від агресії.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. В період незалежності України проблематика національної самосвідомості активно розроблялася представниками різних дослідницьких напрямів. Зокрема, ґрунтовний аналіз процесу становлення та змісту української національної був проведений в дослідницьких роботах Ю. Бадзьо (2001), В. Лановенко (2000), Ф. Канаха (2008), І. Надольного (2003). На початку 2000-х ряд дослідників проаналізували державотворчий потенціал національної самосвідомості. Серед них – В. Бебик (2001), В. Воронкова (2001), В. Жмир (2003), Г. Дичковська (2003).

Насьогодні, серед основних питань, які цікавлять значну когорту вітчизняних дослідників: співвідношення національного та загальнолюдського, визначення складових нації та національного життя, різні аспекти процесу формування української нації, ментальні національні особливості та їх роль у процесі життєдіяльності нації тощо. В роботі І. Черленяк, М. Токар, та Ф. Щуренко (2024) акцентовано увагу на суспільній консолідації як багатогранній проблемі державного управління. Авторами доведено, що в умовах воєнного стану виникають різні загрози та суперечності у житті держави. Сміслова картина й діяльнісний принцип «суспільна консолідація» мають бути конкретизовані як система подій, зв'язків і протиріч управлінських та еволюційних процесів сучасної України.

У роботах С. Квітки (2015; 2017) розглянуто методологічні аспекти взаємозв'язку глобалізаційних процесів та тенденцій розвитку системи державного управління на сучасному етапі. Аналізуються проблеми реформування державного управління в умовах зростаючого впливу глобалізації на всі аспекти функціонування системи державної влади. Пропонується використання синергетичного підходу при формуванні державної політики в умовах глобалізаційних впливів. Автором досліджено процеси глобалізації та їх вплив на формування глобального громадянського суспільства у взаємодії з національними державами.

Але, попри велику кількість літератури з дослідження різних теоретичних аспектів

національної самосвідомості, мало уваги дотепер зосереджується на розумінні трансформаційних процесів, що відбуваються з національною самосвідомістю в Україні під впливом глобальних та регіональних факторів, а, особливо в умовах тривалої зовнішньої агресії. В цьому плані наявне актуальне поле для теоретичного пошуку, що має надзвичайно важливе практичне значення.

Результати дослідження.

Національна самосвідомість являє собою культурне та ідеологічне ядро суспільної свідомості, і в основу цього ядра за довгий історичний період самоідентифікації та виокремлення було закладено протиставлення «своїї» спільноти «іншим» зовнішнім спільнотам в основних соціально та культурно значущих сферах: культурі, економіці, праві, політиці (Боришевський, 2000).

Саме поняття «національної самосвідомості» складається з двох слів, кожне з яких несе складне смислове наповнення. Самосвідомість – це усвідомлення та оцінка людиною своїх дій та їх результатів, думок, почуттів, морального вигляду та інтересів, ідеалів та мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе та свого місця в житті. У самосвідомості людина виокремлює себе з оточуючого середовища, визначає своє місце в круговороті природних і суспільних подій. Засвоєна частка доступного індивіду культурного простору (цінності, норми, ідеали, стереотипи та інші складові ідеальної та матеріальної культури) конструється і ієрархізується при участі самосвідомості в унікальну систему особистого "Я", яка вписана в зовнішній світ. Ступінь розвитку самосвідомості може бути різним і залежить від глибини ідентифікації особистості з самою собою та спільнотою. В контексті нашого дослідження такою спільнотою є нація.

Отже, необхідно принципово визначитися з поняттям «нація». Більшість дослідників, за великим рахунком, виділяють два основних значення поняття нації. В першому значенні нація асоціюється з етнічною спільнотою, у другому – з державою. Можна навести безліч визначень нації, які належать представникам етнічного або етатистського підходів, та в яких робиться наголос на тих чи інших ознаках цієї специфічної спільноти людей, на об'єктивних чи суб'єктивних чинниках виокремлення націй (Галушко, 2010).

У контексті поточного аналізу слушно навести позицію українського дослідника Ф. Канаха, який диференціював національне буття на дві суспільні реалії:

- життя людей в системі соціально-політичних зв'язків;
- їхнє ж буття, зумовлене сукупністю етнокультурних відносин, ідей, уявлень та міфів (Канах, 1998, с. 46).

У першому випадку мається на увазі вся сукупність підсистем життя суспільства (економіка, політика, духовна сфера) як окремої суверенної країни, у другому випадку мається на увазі виключно етнокультурний компонент життя нації. На нашу думку, така диференціація не є цілком обґрунтованою. Національне буття є цілісною реальністю, в якій тісно переплетені і етнічний, і загальнолюдський компонент. З національним буттям тісно пов'язані такі реалії як національні потреби, національні інтереси, національні пріоритети, національна безпека тощо, які не можуть інтерпретуватися тільки в культурно або державно обмеженому значенні. Хоча формування національної єдності може переважно спиратися чи то переважно на етнічно-культурний, чи то на загальнолюдський компонент в залежності від чинників зовнішнього середовища. З нашої точки зору, два вказані вище змістовні значення нації не слід протиставляти, а слід розглядати як два взаємопов'язаних аспекти національного буття.

Таким чином, можемо запропонувати наступне визначення нації. Нація – це спільнота людей, детермінована динамікою загального суспільно-історичного процесу та особливими умовами етно- і соціогенезу, що виникла і розвивається на основі формування системи інтегративних факторів (матеріальних і духовних), котрі спричиняють її свідомість і самосвідомість як цілісного самодостатнього суб'єкта.

Таке визначення нації містить в собі кілька переваг. По-перше, в ньому відображається діалектика загального і особливого відносно феномену "нації". По-друге, підкреслюється діяльнісне начало, що є атрибутивною якістю нації (вказується на те, що нація є самодостатнім цілісним суб'єктом, тим самим мається на увазі її здатність до усвідомлення та реалізації спільних національних інтересів). По-третє, поняття нації позбавлене надмірної етнізації.

Нація для сучасної людини, навіть в умовах глобалізації, є життєво важливою, системоутворюючою, історичною спільнотою, тому що нація акумулює і специфічно трансформує історичний досвід людства, створює умови для якомога повнішої реалізації життєвих настанов і цілей, для поступу в напрямку власних ідеалів, виступаючи субстанціональною основою життєдіяльності як окремих індивідів, так і їх об'єднань.

Таким чином, національна самосвідомість може розглядатися як фактор, що визначає життєздатність, міру консолідації та активності нації, бо лише через досягнення розуміння спільнотою або окремою людиною своєї національної приналежності, національних інтересів, цінностей, історичної долі – можливе формування стійкої національної єдності і функціонування нації як активного суб'єкта суспільно-історичного процесу.

В загальному сенсі національну самосвідомість можна визначити як усвідомлення та ствердження представниками національної спільноти унікальності об'єктивних та суб'єктивних особливостей життєдіяльності нації, як аксіологічної основи її єдності та реалізації спільних потреб й інтересів.

Виклики які зараз гостро стоять перед українським суспільством – захист від зовнішньої агресії, вирішення актуальних соціальних, економічних, політичних та інших проблем через болісний але необхідний шлях реформ – саме потребують консолідації і мобілізації внутрішніх ресурсів національної спільноти, що може стати запорукою реалізації спільних потреб й інтересів при структурній перебудові суспільства (Черленяк, Токар, & Щуренко, 2024).

В умовах, коли Україна має доволі обмежені економічні ресурси, агресивне, різновекторне зовнішнє середовище – особливо слід враховувати важливість саме консолідації нації, формування національної єдності як могутнього ресурсу реформування суспільства, інакше неможливо перейти до планомірного рішення завдань суспільного розвитку через перспективне цілепокладання і буде продовжуватись хаотична політика «латання дірок» у всіх сферах суспільного життя.

Низка сучасних українських дослідників, наголошують, що однією з ключових рис національної самосвідомості є властиві народові специфічні способи осмислення та усвідомлення соціокультурних вимірів часу, що можуть бути зведені до трьох основних моделей. Перша з них «консервативно-циклічна», що акцентує увагу на минулому та притаманна суспільствам традиційного типу. У структурах подібного типу велику роль відіграють різноманітні міфи, а реальні ситуації спрощуються і схематизуються для однозначного сприйняття без будь-яких супутніх альтернатив. Друга модель «циклічна», заснована на ототожненні суспільства з природою, а суспільного розвитку з природними циклами, де все, рано чи пізно, повертається до одних і тих же процесів лише з певними нюансами. Третя модель, «лінійно-прогресистська». Вона зосереджена на майбутньому і властива переважно модерновим суспільствам. Теперішнє та минуле існують у такій моделі лише у зв'язку з майбутнім, як фундамент для майбутнього розвитку, а без нього – вони втрачають свою цінність (Матвеев, 2003; Кривошеїн, & Іваненко, 2019).

Слід зазначити, що попри тривалі намагання, через різні засоби впливу, прищепити українській масовій свідомості прогресистську модель з акцентом на майбутньому, в українській масовій свідомості продовжує досі бути вкоріненим консервативно-циклічне часосприйняття, яке важко узгоджується з трансформаційними запитами сьогодення.

Сучасній Україні притаманна певна амбівалентність культурного простору, яка має витоки з історії її розвитку. Простежуються дві різноспрямовані тенденції: яскравої самобутності та активного ставлення до світу з часів козацтва та нівелювання своєї індивідуальності і зведення до мінімуму свого проявлення назовні України (українське село в період спаду і після знищення козацтва (Пампура, 2017)).

Вказана амбівалентність суспільної свідомості та культури в Україні визначає також особливості національної свідомості та самосвідомості. Сучасні українці, в наслідок цього мають низку специфічних особливостей національного характеру та національної самосвідомості. Багато дослідників виділяють як позитивні так і негативні риси. До позитивних рис часто відносять незламне прагнення до незалежності, працьовитість, прагнення до освіти, висока адаптивність, здатність до саморозвитку та ін. Серед негативних рис часто згадують надмірний індивідуалізм та відособленість (Дичковська, 2003), глибинну рефлексивність, мрійливість, імпульсивність (Бебик, 2001) тощо. Всі ці особливості вплетені в систему національної самосвідомості, що знаходиться в процесі трансформації.

Відповідно до вищесказаного, в умовах сьогодення можна визначити дві основні тенденції, в межах яких відбувається процес трансформації національної самосвідомості в Україні. З одного боку існує та перманентно реалізується базова соціальна потреба в розвитку особистості на основі її активного залучення до колективних форм самоорганізації та життєдіяльності нації, що характеризується значним підвищенням рівня національної самоідентифікації та зростанням національної самосвідомості. Ця тенденція, безперечно, сприяє подальшій консолідації нації та підвищує рівень її спротиву зовнішній агресії.

З іншого боку, слід зауважити наявність й іншої тенденції, яка виявляється у різних формах відчуженості від державних інституцій нації, не сприйнятті окремих їх політичних та правових рішень, що йдуть в розріз з ціннісними, світоглядними системами особистості, викликаючи зневіру, апатію та знижуючи консолідуючий потенціал національної самосвідомості (Надольний, 2023).

Саме боротьбою цих тенденцій характеризуються трансформаційні процеси системи національного самоусвідомлення та національної самоідентифікації. В цьому зв'язку, слід наголосити, що національна єдність суспільства як невід'ємний атрибут розвиненої національної самосвідомості, не може бути здобута через вияв впливу чужої волі (окремих потужних іноземних держав, впливових міжнародних організацій тощо), особливо в тяжкі для України часи. Зовнішній фактор (наприклад, донорська військова та фінансова допомога, кредити, членство у міжнародних організаціях тощо) можна

ефективно використовувати, але він ніколи не стане фундаментом національної могутності. Нікому ще не вдавалося стати сильним, використовуючи лише чужу силу. Остання завжди була, є і буде лише додатковим фактором у вирішенні якихось проблем, але не більше того.

Набуття власної сили завжди вимагає від її потенційного носія адекватної самооцінки, самоповаги, впевненості і почуття національної єдності, що, безперечно, фіксується у націй з високим рівнем національної самосвідомості. Як свого часу зазначив М. Я. Данилевський: «жалюгідна доля того народу, який ... немовби змушений, якщо не говорити, то думати: я люблю свою вітчизну, але повинен зізнатися, що користі з цього немає ніякої. Під таким зовнішнім політичним патріотизмом криється гіркий сумнів у самому собі, криється усвідомлення жалюгідного банкрутства. Він немов би говорить собі: я нічого не вартий, в мене потрібно вкласти силу і вдихнути дух зовні...» (Андерсон, 2001, с. 66).

Сучасна ситуація з національною консолідацією, з формуванням національної єдності в Україні виглядає, на наш погляд, наступним чином. По-перше, в умовах, коли Україна зіштовхнулася з жорсткою зовнішньою агресією, вперше за останні роки тяжіння до консолідації стало переважати внутрішні деконсолідуючі процеси. По-друге, на жаль, самі принципи консолідації залишаються предметом дискусії чи навіть боротьби, а бачення таких принципів різними суспільними та політичними силами все ще недостатньо актуалізовані та перевірені на практичну здійсненність. По-третє, є значні розбіжності у баченні майбутнього країни, викликані цілим рядом причин, закладених у процесі соціокультурного розвитку українського суспільства. Хоча в умовах війни це відходить дещо на задній план, адже першочергова бажана перспектива – перемога та мир. По-четверте, до питання національної консолідації та пов'язаних з нею аспектів дуже часто ставляться поверхово, без упину повторюючи заклики до єднання, наче ритуальну мантру, але не маючи уявлення про дію механізмів консолідації та, найголовніше, не здійснюючи ніяких практичних кроків до задіяння цих механізмів.

Як бачимо, ситуація надзвичайно складна і потребує копіткої, напруженої, щоденної, цілеспрямованої роботи по ствердженню інтеграційних чинників нації, які мають відобразитися у національній самосвідомості представників українського суспільства. Національна самосвідомість у процесі своєї трансформації має забезпечити єднання нації заради майбутнього. Таким чином, на шляху до ствердження національної єдності ми можемо вже зараз окреслити кілька важливих завдань.

Головне завдання при забезпеченні консолідації нації – перестати концентруватися на минулому,

сфокусувавши зусилля на перспективах розвитку. Саме в процесі трансформації національної самосвідомості може бути сформована національна система позитивних цінностей та ідеалів взаємоповаги, толерантності, творчості, солідарності. При цьому особливу увагу слід звернути на такі моменти як:

- формування в масовій свідомості ідеалів рівності можливостей та соціальної справедливості, цінностей громадянського суспільства;
- формування громадянської ідентичності особистості та розвиток громадянського суспільства;
- розвиток правосвідомості на основі розуміння нерозривності понять «свобода» та «відповідальність»;
- виховання громадянського патріотизму, що базується на визнанні культурної багатоманітності українського суспільства.

Ще одним перспективним напрямом є забезпечення можливостей зростання конкурентноздатності як нації в цілому, так і безпосередньо її окремих представників у сьогодинньому глобалізованому світі. У цьому сенсі слід приділити особливу увагу таким завданням:

- розвиток освіти та наукових досліджень;
- розвиток і використання нових ефективних технологічних розробок у всіх сферах життєдіяльності;
- розвиток системи ефективного використання ресурсів, в першу чергу «людських».

Постійна націленість на поступове вирішення цих, виділених вище завдань, зможе, на нашу думку, надалі забезпечити перспективний вектор трансформації національної самосвідомості як системи формування національної єдності, що пов'яже в єдине ціле різновекторні потенціали представників нації, через органічне наповнення буденного життя людей спільними та зрозумілими сенсами, через підвищення групової та індивідуальної самооцінки.

Завдяки чому можливо досягти задекларованих завдань? Однозначно, потрібна інтенсивна мобілізація внутрішніх ресурсів нації (духовних, інтелектуальних, фізичних, природних ресурсів). Необхідно зробити кілька відповідальних і рішучих кроків.

По-перше, слід зазначити необхідність консолідації еліти як інтегруючого ядра нації. На жаль, сучасна українська еліта поки що не може згуртувати націю. До цього, як ми вже зазначали, проблеми спричиняє дуже гостра боротьба між окремими групами еліти за монопольне домінування в економічній, політичній, а тепер і військовій сфері. Дуже розбіжними є світоглядно-ідеологічні уявлення, що доповнюються ще й суттєвими розбіжностями між різними генераціями еліти (залишки «радянської» номенклатури, «ветерани» національного руху 80-х та 90-х, еліта нової генерації). Але, все рівно, є об'єктивні можливості для об'єднання зусиль еліти, хоча б через усвідомлення того, що сильна нація і

держава є запорукою стабільності функціонування самої еліти (Чубаєвський, 2016).

Як зазначає Т. Томашевська (2016), в умовах сучасних реалій, коли суспільні та державні процеси перебувають у стані критичної біфуркації, постає необхідність активної та ефективної діяльності владно-управлінської еліти України, яка має на меті становлення та розвиток парламентаризму, запровадження політичної відповідальності, реалізацію дієвої державної політики, соціальне партнерство, захист національних інтересів, реалізацію належного політичного керівництва, ведення суспільного діалогу.

Одночасно українська нація має продукувати і виховувати нову еліту на принципах рівності можливостей та соціальної справедливості, цінностей громадянського суспільства, прищеплення відповідальності і усвідомлення стратегічних спільних інтересів нації як запоруки зростання індивідуального і загальнонаціонального добробуту, сильної держави.

По-друге, ефективне реформування і розвиток українського суспільства можливі лише на базі конституювання якогось єдиного і вже тому консолідуючого (в масштабах держави) парадигмального вектору перспективного цілепокладання нації. Закріплення цього перспективного цілепокладання у національній самосвідомості дає змогу єдиного підходу до осмислення і оцінки стану справ нації, прогнозування загального напрямку її розвитку. Йдеться про наявність національної ідеологічної концепції, певної практичної свідомості нації, направленої на її розвиток та самореалізацію.

Як зазначає В. Лановенко (2000), роль ідеології в житті нації надзвичайно велика, отож не можна не визнати цілком природну залежність: в основі кризи будь-яких цивілізацій і суспільних систем лежить, в кінцевому підсумку, ідеологічна криза, так само як і будь-яке суспільне відродження починається з очищення і оновлення суспільних ідеалів, з утвердження нової системи цінностей, тобто з формування нової ідеології.

Національна ідея є важливим чинником консолідації українського суспільства, вона виступає вектором розвитку держави, її зміст має відображати як національні пріоритети, так і визначати стратегічну мету розвитку нації. Національна ідея є сукупністю ціннісних орієнтацій нації, закономірним етапом розвитку національної свідомості та інтегрує в собі соціальний досвід (Морар, 2014). Власне, українська національна ідея визначає самобутній шлях розвитку українського народу та виступає основою державного будівництва.

Національна ідеологічна концепція, втілена у загально привабливій національній ідеї покликана

виконати кілька важливих соціально-мобілізуючих функцій:

- визначити місце нації у суспільно-історичному процесі;
- сформувати перспективний образ національного майбутнього;
- закріпити ідентифікаційні параметри нації;
- забезпечити взаємоузгодження між основними ціннісними орієнтирами різних соціальних груп в середині нації як основи спільної діяльності.

Безперечно, що це надзвичайно важко. Але трохи раніше, або трохи пізніше, українське суспільство не зможе обійти питання: яке суспільство та держава і для чого будується в Україні? Прискорити формування та інтеріоризацію «національної ідеї» в українському суспільстві може легітимізація державної влади як захисника не тільки державності як такої, але й спільних національних інтересів для всіх представників нації (Римаренко, Шкляр, & Римаренко, 2001).

По-третє, формування національної єдності в сучасній Україні також потребує легітимації влади у свідомості та самосвідомості нації. На початку повномасштабного вторгнення спостерігається небачене досі згуртування нації та надзвичайно високий ступінь довіри до влади, але ця ситуаційна згуртованість була, перш за все первинною реакцією на зовнішню агресію. Подальший розвиток подій показав, що системні проблеми легітимації влади у свідомості та самосвідомості нації нікуди не ділися. Соціально-психологічні і духовні розбіжності у суспільстві, недовіра, насамперед, між елітою і народними масами, є першочерговою проблемою національної безпеки (Подольська, 2022).

Фактична відсутність соціальної цілісності, коли взаємини «низів» і «верхів», маси і еліти поступово вступають у фазу зростаючої конфронтації, призводить не лише до внутрішніх потрясінь та загального етнодержавного ослаблення, але й до військових поразок. Лише коли політична організація суспільства здобуде вільне та максимальне визнання на ґрунті вже прийнятих спільнотою цінностей та форм колективного співжиття, що відображаються у національній самосвідомості, тоді можливе ефективне функціонування національного організму та реформування різних сфер життєдіяльності нації (Савчук, 2017).

Висновки.

В українських реаліях діалектика глобалізації та диверсифікації у сфері життєдіяльності українського суспільства має свої особливості, адже війна, яку веде український народ, захищаючись від непровокованої агресії РФ, виступає значним каталізатором активізації ролі національних атрибутів для життєдіяльності суспільства в цей важкий період. За рахунок активізації саме національних атрибутів єдності та консолідації

можливе подолання амбівалентності суспільної свідомості та культури в Україні, що має визначати найближчі особливості та тенденції трансформації національної свідомості та самосвідомості.

Таким чином, ще раз констатуємо, що консолідація нації в сучасних умовах це не абстрактна наукова проблема, а беззаперечна умова для виживання та перспективного розвитку українського суспільства, яке має віднайти свій особливий шлях у балансі зовнішнього впливу та власної унікальності.

Необхідно зрозуміти, що сліпе копіювання, нехай навіть найкращих, моделей взаємовідносин і технологій, чужого досвіду не зможе забезпечити національної єдності, яка сама по собі мобілізує внутрішні ресурси для проведення та закріплення необхідних змін в нашому суспільстві. Необхідна продумана оптимізація унікальної системи внутрішньонаціональних відносин на основі розвинення національної самосвідомості та національної самоідентифікації. Зміни не повинні нав'язуватися ззовні, вони мають стати відповіддю українського суспільства на ті виклики, які перед ним постають.

Нація, як відкрита система, обов'язково обмінюється з зовнішнім середовищем інформацією, енергією, речовиною, відчуває вплив зовнішнього середовища та сама впливає на нього, однак, порушення пропорції цього взаємовпливу має деструктивний характер для системи. До того ж будь-яка природна система у процесі власної трансформації, практично завжди, спочатку використовує внутрішні ресурси, доповнюючи їх в разі необхідності зовнішніми. Тому національна самосвідомість, насамперед, в уособленні її генеруючого ядра – національної еліти, через формування національної єдності покликана орієнтувати націю на інтенсифікацію, перш за все, власних ресурсів.

Саме такий підхід дає можливість через трансформацію національної самосвідомості і консолідацію українського суспільства забезпечити відбиття зовнішньої агресії, сприяти розкриттю його конструктивного потенціалу та закріпленню перспектив розвитку України як успішної, незалежної держави в сучасному глобалізованому світі.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Андерсон Б. (2001). *Уявлені спільноти*. (Пер. з англ. В. Морозов). К.: Основи.
- Бебик В. М. (2001). Психологія українства: ментальність і державотворення. *Вечірній Київ*, 11-18 жовтня.
- Боришевський, М. Й. (2000). *Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості*. Київ: Беркут.
- Верменич Я. (2021). Глобалізація vs локалізація: діалектика взаємодії у сучасному світі. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 30, 207.
- Воронкова В.Г. (2001). Нація і держава: політологічний аналіз. Ідеологія державотворення і суспільствознавча наука. *Тези доповідей на Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 10-річчю незалежності України (31 травня 2001 р.)*, (с. 41-44). Запоріжжя: Просвіта.
- Галушко, К. Ю. (2010). Нація. В. А. Смолій та ін (Eds.). *Енциклопедія історії України*. (Т. 7: Мі-О). НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка". Відновлено з <http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia>
- Гнатенко, П. (2018). Національна ідентичність та історична пам'ять. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 21(10), 164-169. <https://doi.org/10.15421/1718143>
- Дичковська Г. (2003). Український індивідуалізм і проблеми державотворення. *Філософська думка*, 4, 90-102.
- Канах Ф. (1998). Національне буття й національна ідея. *Слово і час*, 1, 46-53.
- Квітка, С. (2015). Синергетика глобалізації та державне управління: методологічні аспекти. *Аспекти публічного управління*, 3(3), 13-18. <https://doi.org/10.15421/151514>
- Квітка, С. (2017). Глобальне громадянське суспільство: між національними державами і транснаціональними корпораціями. *Аспекти публічного управління*, 5(3-4), 65-76. <https://doi.org/10.15421/15201711>
- Кривошеїн, В. В., & Іваненко, В. В. (2019). Українська національна ідея в добу постіндустріального (інформаційного) суспільства. *Науково-теоретичний альманах "Грані"*, 22(9-10), 5-14. <https://doi.org/10.15421/171986>
- Лановенко, О. (2000). Будь-яке суспільне відродження починається з формування нової ідеології. *Віче*, 3(96), 3-9.
- Надольний, І. Ф. (2003). Національна свідомість як чинник розвитку духовності українського суспільства. *Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту*, 1, 80-87.
- Пампура, В. М. (2017). Основні тенденції трансформації суспільної правосвідомості в Україні. *Форум права*, 1, 150-154.
- Подольська, І. (2022). Національна єдність під час і після війни. *Матеріали круглого столу Фонду Відродження 17 листопада 2022*. Відновлено з <https://zbruc.eu/node/113781>
- Римаренко, Ю. І., Шкляр, Л. Е., & Римаренко, С. Ю. (2001). *Етнодержавознавство: теоретико-методологічні засади*. (Підручник). Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.
- Савчук, В. А. (2017). Національна самосвідомість: огляд психологічних концепцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, 5, 147-157.
- Сидоренко, Н. (2022). Сучасні тенденції розвитку публічного управління. *Аспекти публічного управління*, 10(3), 59-63. <https://doi.org/10.15421/152220>
- Томашевська, Т. В. (2016). Пріоритетні функції політико-управлінської еліти на сучасному етапі державотворення. *Аспекти публічного управління*, 4(1-2), 51-58. <https://doi.org/10.15421/1516006>

- Черленяк, І., Токар, М., & Щуренко, Ф. (2024). Динаміка державно-управлінської актуальності проблем суспільної консолідації та соціальної солідарності в Україні. *Аспекти публічного управління*, 12(3), 59-69. <https://doi.org/10.15421/152438>
- Чубаєвський, В. (2016). Шляхи та засоби політичної легітимації влади в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, (8), 115-123.

REFERENCES

- Anderson, B. (2001). *Imagined Communities*. (Trans. from English by V. Morozov). Kyiv: Osnovy.
- Bebyk, V. M. (2001). Psychology of Ukrainianness: Mentality and State Formation. *Evening Kyiv*. October 11-18.
- Boryshevsky, M. Y. (2000). *National Self-Consciousness in the Civic Formation of the Personality*. Kyiv: Berkut.
- Cherlenyak, I., Tokar, M., & Shchurenko, F. (2024). Dynamics of the state and administrative relevance of the problems of social consolidation and social solidarity in Ukraine. *Aspects of Public Administration*, 12(3), 59-69. <https://doi.org/10.15421/152438>
- Chubaevsky, V. (2016). Ways and means of political legitimization of power in Ukraine. *Bulletin of Lviv University. Philosophical and Political Studies Series*, (8), 115-123.
- Dychkovska, G. (2003). Ukrainian individualism and the problems of state formation. *Philosophical Thought*, 4, 90-102.
- Galushko, K. Yu. (2010). Nation. V. A. Smolii et al. (Eds.). *Encyclopedia of the History of Ukraine*. (Vol. 7: Mi-O). NAS of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Kyiv: Publishing House "Scientific Thought". Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia>
- Gnatenko, P. (2018). National Identity and Historical Memory. *Scientific and Theoretical Almanac "Grani"*, 21(10), 164-169. <https://doi.org/10.15421/1718143>
- Kanakh, F. (1998). National Being and National Idea. *Word and Time*, 1, 46-53.
- Kryvoshein, V. V., & Ivanenko, V. V. (2019). Ukrainian national idea in the age of post-industrial (information) society. *Scientific and theoretical almanac "Grani"*, 22(9-10), 5-14. <https://doi.org/10.15421/171986>
- Kvitka, S. (2015). Synergetics of Globalization and Public Administration: Methodological Aspects. *Public Administration Aspects*, 3(3), 13-18. <https://doi.org/10.15421/151514>
- Kvitka, S. (2017). Global Civil Society: Between Nation-States and Transnational Corporations. *Public Administration Aspects*, 5(3-4), 65-76. <https://doi.org/10.15421/15201711>
- Lanovenko, O. (2000). Any social revival begins with the formation of a new ideology. *Viche*, 3(96), 3-9.
- Nadolny, I. F. (2003). National consciousness as a factor in the development of the spirituality of Ukrainian society. *Scientific Bulletin of the State Academy of Statistics, Accounting and Audit*, 1, 80-87.
- Pampura, V. M. (2017). Main trends in the transformation of public legal consciousness in Ukraine. *Forum of Law*, 1, 150-154.
- Podolska, I. (2022). National unity during and after the war. *Materials of the Renaissance Foundation Roundtable November 17, 2022*. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/113781>
- Rymarenko, Y. I., Shklyar, L. E., & Rymarenko, S. Y. (2001). *Ethno-state studies: theoretical and methodological foundations*. (Textbook). Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine.
- Savchuk, V. A. (2017). National self-consciousness: a review of psychological concepts. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Psychology"*, 5, 147-157.
- Sydorenko, N. (2022). Modern trends in the development of public administration. *Public Administration Aspects*, 10(3), 59-63. <https://doi.org/10.15421/152220>
- Tomashevskaya, T. V. (2016). Priority functions of the political and administrative elite at the current stage of state formation. *Public Administration Aspects*, 4(1-2), 51-58. <https://doi.org/10.15421/1516006>
- Vermenych, Ya. (2021). Globalization vs. Localization: Dialectics of Interaction in the Modern World. *International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, 30, 207.
- Voronkova, V. G. (2001). Nation and State: Political Science Analysis. Ideology of State Formation and Social Science. *Abstracts of reports at the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference dedicated to the 10th anniversary of Ukraine's independence (May 31, 2001)*, (pp. 41-44). Zaporizhzhia: Prosvita.